

Fra den ene rettskrivingsnormen til den neste

En studie av folkeskolelærerinne¹ Birkelands skrivepraksis i perioden 1907–1962

Magnhild Vollan
Universitetet i Agder

Artikkelen presenterer en tekstbasert undersøkelse av hvordan folkeskolelærerinne Birkeland forholdt seg til de stadige rettskrivingsreformene som kom som følge av den aktive språkplanlegginga i første del av 1900-tallet. Materialet, som består av sju private tekster, skrevet på riksmål/bokmål, er undersøkt for å finne svar på denne problemstillinga: I hvilken grad implementerte Birkeland gjeldende rettskrivingsregler for riksmål/bokmål i egen skrivepraksis i perioden 1907–1962? I artikkelen dokumenteres og kommenteres språktrekk i tekstene hennes i lys av den til enhver tid gjeldende rettskrivingsnormen. Hovedfunnet er at hun fortløpende og i stor grad implementerte de nye rettskrivingsnormene. Dokumentasjonen gir et klart inntrykk av at hun hadde både vilje og evne til det vi kan kalle suksessiv implementering. Avslutningsvis utvides perspektivet idet Birkeland ses som representant for lærerstanden i ei tid prega av radikale språkplanleggingstiltak og bitter språkstrid.

Nøkkelord: normvedtak, riksmål/bokmål, språkplanlegging, språkstrid, suksessiv implementering, tilnæringsformer, tradisjonelle former

1. Innledning

I 2002 vedtok Stortinget enstemmig å fjerne punktet om at Norsk språkråd skulle «støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene

1. I denne artikkelen brukes den tidstypiske yrkesbetegnelsen *lærerinne*.

nærmere sammen» fra rådets vedtekter. Dette var ei formalisering av en ny språkpolitikk der tilnæringspolitikken blei sett på som mindre aktuell. Isteden var det nå «eit hovudprinsipp for språkpolitikken å basere seg på ei varig kløyving av norsk skriftspråk i to målformer: bokmål og nynorsk» (Vikør, u.å.b). Med 2005-reformen for bokmål og 2012-reformen for nynorsk er vi tilbake til en situasjon der «dei to målformene blir normerte utan omsyn til kvarandre – som for landsmål (nynorsk) i 1901 («Hægstadnormalen») og 1907 for riksmål (bokmål)», uttaler Jahr (2015, s. 7f.), som omtaler tida mellom tidlig 1900-tall og reformene i 2005 og 2012 som språkpolitiske perioder med «eksepsjonelle og dristige språklege og språksosiale eksperiment» (Jahr, 2015, s. 8).

I denne artikkelen vender vi oppmerksomheten mot de utfordringene lærerstanden møtte i første halvdel av 1900-tallet i forbindelse med disse «eksperimentene», som fulgte av at statlige myndigheter ønska å styre skriftspråkutviklinga i en bestemt retning gjennom stadige rettskrivingsendringer (Rambø, 2018, s. 507). Målet med de ulike språkplanleggingstiltaka i denne perioden var at målformene på sikt skulle gå over i hverandre og bli ett gjennom gradvis og gjensidig tilnærming (Rambø, 2018, s. 513).

Denne politikken førte til språkstrid og store utfordringer på mange arenaer, ikke minst i skolen. Lærerstanden møtte forventninger om å bidra slik at elevene lærte det de skulle, også i møte med nye rettskrivingsregler. Jeg har ofte undra meg over hvordan det kan ha vært å skulle gi lese- og skriveopplæring under slike forutsetninger, og om det var mulig for lærerstanden å forholde seg aktivt og profesjonelt til de til enhver tid gjeldende rettskrivingsreglene. Gikk det overhodet an å ha oppdatert kunnskap om og ferdighet i rettskrivingsnormene når den ene rettskrivingsreformen etter relativt kort tid blei etterfulgt av den andre?

Den studien som presenteres her, gir et gløtt inn i «levd» språkhistorie med folkeskolelærerinnen Birkeland som hovedperson og som representant for folkeskolens lærerstand. Temaet er implementering av nye rettskrivingsnormer, konkretisert gjennom en undersøkelse av Birkelands skrivepraksis. Med utgangspunkt i et utvalg private tekster skrevet i løpet av femtifem år undersøkes og dokumenteres sider ved hennes skriftspråklige praksis ut fra denne problemstillinga: *I hvilken grad implementerte Birkeland gjeldende rettskrivingsregler for riksmål/bokmål i egen skrivepraksis i perioden 1907–1962?* Da jeg starta arbeidet, var min hypotese at hun sannsynligvis gjorde sitt ytterste for å lære og praktisere de nye rettskrivingsreglene etter hvert, både på grunn av sin lange tilknytning til skolen og fordi hun framsto som en nøyaktig, kunnskapsrik og engasjert person med høy grad av profesjonalitet.

Artikkelens hoveddel består av en dokumentert gjennomgang av Birkelands skrivepraksis sett i lys av den til enhver tid gjeldende rettskrivingsnormen. Her gis illustrerende tekstutdrag og relevante analyser av språkformen. Etter resultatpresentasjonen gis ei drøftende oppsummering av hovedfunna. Avslutningsvis utvides perspektivet idet Birkeland ses som representant for lærerstanden i ei tid kjennetegna av radikale språkplanleggingstiltak og bitter språkstrid.

2. Bakgrunn

Siden artikkelen dokumenterer Birkelands skrivepraksis på riksmål/bokmål gjennom ulike perioder i norsk normeringshistorie, gis bakgrunnsopplysninger på to felt. Først presenteres Birkeland som elev og lærerinne, med vekt på de språklige rammene som omga henne. Deretter gis en kortfatta gjennomgang av innholdet i nasjonale normvedtak for riksmål/bokmål satt inn i ei språkpolitisk ramme, i hovedsak med henvisning til *Norsk språkhistorie* (2018).

2.1 Elev og lærerinne i skiftende skriftspråklige landskap

Larsine Johanne Bergithe Larsdatter Birkeland (1889–1989) var født og oppvokst i Birkenes kommune, Aust-Agder. Hennes talemål var sørlandsk, kjennetegna av *e*-ending i infinitiv og svake hunkjønnsord, skarpe *r* og lenisering (Mæhlum & Røynealand, 2012, s. 101). Som elev i folkeskolen på Birkeland (1896–1904) hadde hun riksmål som opplæringsmål. Nordahl Rolfsens lesebøker var sannsynligvis tatt i bruk i norskopplæringa (Åsgard, 2001, s. 39), så der møtte hun mange tekster på riksmål og utvalgte tekster på landsmål i den formen Rolfsen brukte. Da hun gikk på Sørlandets kristelige ungdomsskole (1912–1913), hadde hun også norsk som fag. Ifølge vitnemålet, som er utforma på riksmål, fikk elevene karakter i både skriftlig og muntlig norsk. Hvordan fordelinga var mellom riksmål og landsmål dette året, som var skolens første driftsår, kjenner jeg ikke til. På husmorskolen var ikke norsk eget fag, men da hun seinere tok lærerutdanning ved Kristiansand lærerskole (1915–1918), fikk hun opplæring i både landsmål og riksmål og blei prøvd i begge målformer ved skriftlig eksamen. Da dreide det seg om riksmål etter 1907-rettskrivinga og landsmål etter 1901-rettskrivinga. Her kan hun også ha lært om elevens utvida valgmuligheter i landsmål, gjeldende fra 1910. I tillegg kan 1917-reformen, vedtatt 21. desember 1917, ha vært tema.

Oversikt 1: Birkelands CV.

Skolegang og videre utdanning	
1896–1904	Birkelands Folkeskole, Birkenes
1912–1913	Sørlandets kristelige ungdomsskole, Birkenes
1914	Kristiansands kommunale Husmorskole, Kristiansand
1915–1918	Kristiansand lærerskole, Kristiansand
Folkeskolelærerinne	
1918–1957	Vennesla skole, Vennesla
Etter 1957	Birkeland skole, Birkenes

I 1918 var Birkeland blant søkerne på den utlyste lærerinneposten ved Vennesla skole i Vennesla kommune, Vest-Agder. Hun blei innstilt som nummer én og blei ansatt med ansvar for all undervisning i 1.–3. klasse og for all håndarbeidsundervisning i 4.–7. klasse. Hun arbeidde samme sted i 39 år. I perioder var det bitter målstrid i Vennesla kommune. Landsmål var blitt innført som opplæringsmål i fem av de seks skolekretsene i 1908, men allerede i 1919 og 1924 blei riksmål gjeninnført i to av kretsene etter sterkt lokalt engasjement og flere kretsmøter med målavstemning. I mellomtida var det dessuten etablert en privat folkeskole, kalt «Riksmålsskolen» fordi riksmål var skolemål der. I 1953 blei bokmål innført i Vennesla krets, det samme skjedde i 1961 i den siste kretsen. Mens Birkeland var ansatt ved Vennesla skole, påtok hun seg av og til vikararbeid i kretser der riksmål/bokmål var skolemål. Da hun etter 1957 gikk inn i vikarstillinger i Birkenes kommune, kom hun også til skoler der opplæringsmålet var bokmål.

Oppsummert kan vi fastslå at Birkeland oppholdt seg i skiftende skriftspråklige landskap som elev og yrkesutøver. Hun starta med riksmål som skolemål i 1896, og i løpet av karrieren som folkeskolelærerinne ga hun et stort antall elever lese- og skriveopplæring i den ene eller den andre målformen slik de var etter normvedtaka av 1917 og 1938. Mitt klare inntrykk er at hennes foretrukne målform var riksmål/bokmål, både fordi alle hennes etterlatte tekster er utforma på denne målformen, og fordi hun i 1948 (i tekst 5) uttalte at hun hadde vært glad for å starte arbeidet ved Vennesla skole tretti år tidligere, men at hun helst ville ha undervist i riksmål/bokmål.

I et portrett av Larsine Birkeland presenteres hun som en evnerik og lærevillig, målbevisst og iherdig elev som var heldig stilt når det gjaldt muligheter til utdanning etter folkeskolen (Vollan, 2021). Som yrkesutøver viste hun faglig engasjement og utholdenhet, og var godt likt. Tidlig i karrieren omtales hun som «en særdeles duelig og samvittighetsfull lærerinde som er glad i arbeidet

sit» (i skolestyreformannens attest fra 1922). Også i skoledirektørens sluttattest fra 1957 står det at hun var «ei uvanleg dugande lærarinne», med denne utdypninga: «I alle desse åra har det berre vore vellete [sic!] over hennar arbeid både blant barn og foreldre» (Vollan, 2022, s. 51).

2.2 Nasjonale normvedtak for riksmål/bokmål

I 1887 blei åttende utgave av rettskrivingslæra til Aars og Voss autorisert til skolebruk. Dermed var den «det mest autoritative uttrykket for den offisielle skriftnorma» (Hoel, 2018, s. 463), men det var valgfritt om en ville følge den eller fortsatt bruke de tradisjonelle formene. I løpet av de neste tiåra blei det fatta flere rettskrivingsvedtak som handla om fornorsking av det tradisjonelle skriftspråket. Idéen om at riksmål og landsmål skulle bli ett skriftspråk med tida, vokste fram og førte til en målbevisst språkpolitikk og ei aktiv språkplanlegging utover 1900-tallet. Et solid flertall på Stortinget sto bak denne politikken i nærmere trekvart hundreår, men motstanden vokste seg stadig sterkere. Jahr (2015, s. 8) framhever at siden først landsmålsprogrammet og seinere samnorskpolitikken var så radikale og unike som de var, blei motkreftene til slutt for sterke.

Ei prinsipielt viktig side ved utviklinga er at normeringsgrunnlaget endra seg, fra dansk skriftspråk til danna dagligtale og vidare til norsk folkemål på grunn av tilnærminga i retning nynorsk (Vikør, 2018a). I sin omtale av dagens bokmål understreker Vikør at det bygger på et dobbelt grunnlag: «dansk skriftspråk og eit tilhøyrande skriftbasert høgtidsmål, og eit folkelig søraustnorsk talemål» (Vikør, 2018a, s. 369). Dette skjer i de to første hovedperiodene Jahr (2015) presenterer i sin oversikt over norsk språkhistorie etter 1814, der den første perioden (1814–1917) kalles den språknasjonale, mens den andre (1917–1966) omtales som den språksosiale. Fram til rettskrivingsreformen av 1917 var det nemlig de nasjonale argumentene som både satte språkplanlegginga i gang, og som dreiv denne framover til to *norske* skriftnormaler (Jahr, 2015, s. 11). I den språksosiale perioden forsøkte en å utvikle de to målformene slik at de kunne bli samla i én normal, i ett samnorsk skriftspråk (Jahr, 2015, s. 75).

Fornorskinga av riksmål/bokmål kommer særleg til syne gjennom ortografiske endringer knytta til måten å skrive konsonanter, vokaler og diftonger på, gjennom utskifting av tradisjonelle bøyingsendinger i substantiv, verb og adjektiv, og gjennom innføring av norske ord og uttrykk istedenfor de danske. I gjennomgangen av relevante nasjonale normvedtak legges hovedvekten på endringer innen ortografi og morfologi.

2.2.1 Normvedtaket i 1893

Når Hoel (2018, s. 464f.) gjør greie for normvedtaket i 1893, legger han stor vekt på den betydningen som Nordahl Rolfsens første utgave av *Læsebog for folkeskolen* (1892) fikk på grunn av språkformen i leseboka. Det var Moltke Moe som hadde hatt ansvar for språkarbeidet, og han valgte å gå lenger enn gjeldende rettskrivingsregler i bruken av en del særnorske ordformer. Leseboka der tradisjonelle former og nyere, mer talemålsnære former blei brukt om hverandre, var godkjent av departementet. I den prosessen hadde ekspedisjons-sjef D. F. Knudsen hatt en sentral rolle, og han ønska at elevene også skulle kunne bruke disse formene i skriftlige arbeider. Etter at en uoffisiell komité hadde gitt råd i saken, godkjente departementet i 1893 nye rettskrivingsregler på fire punkt: Det første punktet gjaldt bruk av de ikke-leniserte plosivene *p*, *t*, *k* i særnorske ord, norske egennavn og benevnelser på «hjemlige» dyr, planter og frukter. En skulle f.eks. skrive *gap*, *leke*, *kraake*, *ek*, *eple*. Det andre punktet gjaldt en utvidelse av regelen om konsonantfordobling for å unngå tvetydigheter. Nå skulle en skrive f.eks. *brudd* og *hugg* istedenfor *brud* og *hug*. Det tredje punktet dreide seg om stumme vokaler og konsonanter. I tråd med denne endringa blei langformer som *broder*, *moder* og *fader* jamstilt med kortformene *bror*, *mor* og *far*. Det fjerde punktet gjaldt preteritumsendinga *-ede* som nå kunne skrives *-ed*, f.eks. *lytted* istedenfor *lyttede*. I leseboka forekom i tillegg endingene *-de* og *-te* i preteritum av svake verb (Rolfsen, 1892 [1974], s. IX–X).

De norske formene som var tatt i bruk i Rolfsens lesebok og godkjent av departementet, skulle altså være valgfrie for skolene. Jahr (2015, s. 55) understreker at med dette var et viktig prinsipp innført i norsk språknormering, nemlig valgfrihet mellom ulike former av samme ord. I sin redegjørelse for bruken av valgfrie former i et digitalisert aviskorpus finner Hoel (2018, s. 464f.) grunnlag for å si at 1890-åra var prega av språkpolitisk avspenning med tilnæringsidéer i begge språkleirer. Dette blei endra ved århundreskiftet gjennom den første riksmålsorganiseringa, Bjørnsons angrep på landsmålet og strid om det videre arbeidet med ny rettskriving. Nå blei det isteden økt bruk av tradisjonelle former igjen.

2.2.2 Riksmålsrettskrivinga av 1907

I presentasjonen av rettskrivingsreformen av 1907 peker Rambø (2018, s. 531f.) på at den nasjonale stemningen og unionsoppløsningen nok hadde mye å si for at reformen kom akkurat på dette tidspunktet. I drøftinga av hva som var den utløsende faktoren, vektlegger hun den store framgangen for landsmålet. Den

sentrale posisjonen til det tradisjonelle bokspråket skulle nå sikres ved at riksmålet blei fornorska. Prinsipielt viktig ved denne reformen er at den hadde danna dagligtale som normeringsgrunnlag, ikke dansk skriftspråk. Den fulgte i stor grad opp de endringene som var vedtatt for skolen i 1893. Endringene gjaldt både ortografi og morfologi, og impliserte valgfrihet i punktene 1, 3 og 4. Nedenfor gjengis 1907-reformen i seks hovedpunkt:

1. Innføring av *p, t, k* istedenfor *b, d, g* i samsvar med danna dagligtale. Etter dette var f.eks. både *bog* og *bok* korrekt skrivemåte.
2. Innføring av dobbeltkonsonant i utlyd etter kort vokal i noen ord for å hindre tvetydighet eller feillesing, f.eks. *hopp, hatt* og *takk*.
3. Kortformer som *ha, ta, mor* blei valgfrie ved sida av de tradisjonelle formene *have, tage, moder*.
4. Hovedregelen for substantivenes flertallsending i ubestemt form blei *-er*, f.eks. *hester* istedenfor den tradisjonelle formen *heste*. Enstava intetkjønnsord skulle normalt være uten flertallsending i ubestemt form, altså *land* istedenfor *lande*.
5. Adjektiv på *-ig* skulle *ikke* ha *t*-ending i intetkjønn.
6. Svake verb fikk disse preteritumsendingene: *-et* (kastet), *-te* (svarte) og *-(d)de* (bodde), istedenfor tidligere *-ede*.

I 1907 blei det altså gjort grunnleggende endringer i riksmål som kom til å bety det prinsipielle bruddet med dansk skriftspråk i Norge (Jahr, 2015, s. 56). Innendingene mot reformen gjaldt i liten grad prinsippene og de enkelte formene, men at den kom overrumplende, og at en burde ha venta på uttalelser fra forfatterforening og presseforening. Den nye rettskrivinga blei raskt tatt i bruk i offentlig administrasjon, i skoleverket og i det meste av pressen. Samtidig var det nå mange som meinte at det burde være nok med ett skriftspråk i Norge.

2.2.3 Rettskrivingsreformen av 1917

I arbeidet med denne reformen la en til grunn at danna dagligtale fullt ut skulle være normgrunnlaget for de *obligatoriske* endringene i riksmål, mens folkemålsformer blei lagt til grunn for de *valgfrie* endringene (Rambø, 2018, s. 554f.). På denne måten er reformen både en fornorskings- og en tilnæringsreform som på flere punkt betydde ei fullføring av 1907-reformen.

Ortografiske forhold stod sentralt. Ifølge de obligatoriske endringene skulle bruken av bokstaven *æ* reduseres sterkt. En skulle i stor grad skrive bokstaven *e* for kort *e*- og *æ*-lyd, likeså skulle lang *e*- og *æ*-lyd i de fleste tilfeller skrives

med bokstaven *e*. Når det gjelder konsonantene, skulle de ikke-leniserte plosivene brukes mer konsekvent. Fordobling av konsonant i utlyd etter kort vokal skulle gjennomføres i mange ord. I tillegg blei historisk *ll* og *nn* for *ld* og *nd* innført, i samsvar med landsmål. Når det gjelder morfologiske forhold, blei suffikset *-ene* gjennomført i bestemt form flertall av substantiv istedenfor *-erne* som tidligere var flertallssuffiks i mange ord. I tillegg blei enkelte særnorske ordformer innført.

Blant de valgfrie ortografiske endringene kom diftongene *øi* og *au* inn, avhengig av emne og stil. Videre blei det valgfritt med ikke-lenisert plosiv i mange ord der det tidligere bare hadde vært tillatt å bruke lenisert. Bokstaven *å* for *aa* blei anbefalt. Med de valgfrie morfologiske endringene kom *a*-endingene inn i bestemt form entall av mange hunkjønnsord og i preteritum og partisipp i *a*-verb, avhengig av emne og stil. Videre kom det inn mange ordformer fra dialektene, som *bru*, *tru*, *golv*, *snø*, *fram*.

Denne reformen var på sett og vis den første «sammorskereformen» (Jahr, 2015, s. 77). Komitéen hadde hatt språksamling for øye, men resultatet blei altså to riksmålsvarianter der en kunne skrive enten ganske tradisjonelt riksmål eller radikalt riksmål med utstrakt bruk av østlandske folkemålsformer og former som var felles med landsmål. Innføringa av 1917-reformen førte til mye uro, diskusjon og strid, spesielt i skolen. Striden sto ikke bare mellom landsmåls- og riksmålstilhengere, men også internt i de to leirene. Særlig i riksmålsleiren var det stor uenighet i synet på hvilken riksmålsvariant som burde legges til grunn for undervisningen og innkjøp av abc-er, lese- og lærebøker. Til å begynne med valgte mange skolestyrer den valgfrie varianten, men etter noen år hadde flere omgjort vedtaket slik at det var den obligatoriske riksmålsvarianten som blei vanligst. Jahr (2015, s. 83) understreker at første del av 1920-åra var ei hard språkstridstid. Mange steder opplevde folk språkstrid for første gang, og den lokale kampen kunne være hard og bitter. Noen steder blei elevene frakta til en annen kommune for å gå på skolen der hvor de kunne slippe å ha det radikale riksmålet som opplæringsmål.

2.2.4 Rettskrivingsreformen av 1938

I presentasjonen av 1938-reformen legger Rambø (2018, s. 584f.) vekt på det språksosiale perspektivet. I bokmål gikk en nå bort fra skriftformer som reflekterte den øvre middelklassens talemål, isteden blei det innført former som reflekterte østlandske dialekter og bytalemål. Mange av disse formene var sammenfallende for bokmål og nynorsk. Slik blei 1938-reformen en tilnæringsreform. En ny form for valgfrihet blei innført, med et skille mellom hoved-

og sideformer. Mens hovedformene var påbudt i lærebøkene, kunne elevene også bruke sideformene i egen skrivning.

Gjennomgangen av sentrale punkt i den nye rettskrivinga starter også her med vokalene. Nå skulle bokstaven *å* gjennomføres for *aa*. Det viktigste punktet var økt bruk av diftong. Tidligere hadde diftongen vært valgfri i en del ord, der den nå blei obligatorisk, f.eks. *bein, eik, hauk, naust*. I andre tilfeller blei ordformer med diftong sideformer, f.eks. *fløte – fløyte, aleine – alene, lauk – løk*. Når det gjelder konsonantene, blei ikke-lenisert plosiv gjort obligatorisk i ei rekke ord, f.eks. *kjøpmann, helvete, språk*. Videre skulle *ll* og *nn* erstatte *ld* og *nd* i en del ord, som *snill* og *alminnelig*, dessuten blei preteritumsformene *kunne, skulle* og *ville* obligatoriske.

Blant morfologiske endringer stod innføring av obligatorisk *a*-ending sentralt. Cirka 930 hunkjønnsord fikk slik ending i bestemt form entall, mens cirka 130 hunkjønnsord fikk valgfri *a*-ending. Også ei rekke intetkjønnsord fikk obligatorisk *a*-ending i bestemt form flertall. I verbmorfologien blei *a*-ending i preteritum påbudt i verb med særnorsk lydform, mens systemet med jamstilling av *-a* og *-et* i svake *a*-verb blei videreført.

I sin omtale av den såkalte samnorskreformen nevner Vikør (u.å.a) at en del enkeltord fikk en obligatorisk form som lå nærmere nynorsk og/eller de fleste talemåla, blant anna *etter, fram, gjennom, mellom, nå*. Videre blei pronomenformene *mig, dig, sig* endra til *meg, deg, seg*. Dessuten fikk en del fremmedord nå en fornorska skrivemåte, f.eks. *sentrum* og *sykkel* istedenfor *centrum* og *cykel*.

Jahr (2015, s. 99f.) karakteriserer 1938-reformen som en konsekvent fortsettelse av 1917-reformen, men understreker at den på samme tid representerte noe prinsipielt og revolusjonerende nytt. Det virkelig nye var at talt riksmål nå blei sett på som en av mange talemålsvarianter som skriftspråket skulle ta hensyn til. Mot slutten av 1930-tallet var mange positivt innstilt til tilnæringsformene. Den nye rettskrivinga blei mottatt med stor grad av velvilje i bokmålsleiren, men med motstand i mer konservative kretser. Lærebokspørsmålet sto sentralt. Skolestyret måtte ta stilling til hvilke bøker som skulle kjøpes inn, avhengig av om elevene skulle lære moderat eller radikalt bokmål. Ellers fikk 1938-reformen stor betydning for skolemålssituasjonen, idet mange kretser nå gikk over til nynorsk. Etter krigen kom motstanden mot det radikale bokmålet med mange tilnæringsformer til syne, blant anna gjennom «Foreldreaksjonen mot samnorsk» fra 1951 (Jahr, 2015, s. 109f.).

2.2.5 Læreboknormalen av 1959

Ifølge Vikør (2018b, s. 620) representerte den nye læreboknormalen for bokmål *status quo*. Istedenfor nye, store skritt på veien mot tilnærming til nynorsk kom det nå bare mindre justeringer av 1938-rettskrivinga. Jahr (2015, s. 113) nevner disse hovedpunktene: Mange jamstilte hovedformer blei nå sideformer, f.eks. blei *trett/trøtt* som var normen i 1938, normert til *trøtt* [*trett*] i 1959. Adjektiv og verb av typen *grei, greie* fikk nå bøyinga *greit* [*greitt*] og *greide* [*greidde*], mens formene med dobbeltkonsonant hadde vært eneformer fra 1938. Dessuten fikk en del enkeltord ny ortografisk form, som *verken* istedenfor *hverken*.

Jahr sier at Læreboknormalen av 1959 så ut til å bety at tilnærmingspolitikken skulle fortsette, men at dette bare var tilsynelatende: «Eigentleg var slaget om ei planmessig samnorskutvikling over» fordi Arbeiderpartiet nå ønska å komme bort fra et forpliktende samnorskstandpunkt (Jahr, 2015, s. 117). I 1964 blei det så nedsatt en «språkfredskomiteé» som skulle komme med forslag til ordninger som kunne få slutt på språkstriden. Komitéen, som blei leda av professor Hans Vogt, kom med si innstilling i 1966. Her fikk riksmålsbevegelsen støtte for viktige krav, og dermed blei det slutt på å bruke språksosiale argumenter for videre offentlig språkplanlegging med ett norsk skriftspråk som mål.

3. Materiale og metode

I artikkelen presenteres en studie der folkeskolelærerinne Birkelands skrivepraksis står i sentrum. Studien er basert på et skriftlig materiale fra tidsrommet 1907–1962, henta fra Birkelands etterlatte papirer, som jeg har fått tilgang til (Vollan, 2021). Hun hadde tatt vare på blant anna vitnemål, attester og en del egne tekster. Etter å ha systematisert tekstene valgte jeg ut sju håndskrevne tekster som skulle undersøkes videre (se oversikt 2).

Materialet består altså av sju tekster. De er skrevet på riksmål/bokmål, men de er ulike når det gjelder skrivepunkt, omfang og sjanger. Et forhold som gjør materialet særlig interessant, er at ingen av tekstene er utforma med tanke på skriftlig publisering. En dokumentasjon av karakteristiske trekk ved tekstenes språkform kan dermed virkelig tydeliggjøre Birkelands skrivepraksis over tid i en periode prega av språkstrid og mange normvedtak. Samtidig må en være klar over at skrivesituasjon og sjanger kan ha hatt innvirkning på hennes språklige valg.

Oversikt 2: Materialet.

Tekst	Teksttype	Skrivetidspunkt
1	Dagbok	1907
2	Manus til foredrag	1913 ²
3	Notatbok fra husmorskolen	1914
4	Manus til foredrag	1928
5	Manus til tale ved markering av eget 30-årsjubileum	1948
6	Manus til takketale på kretsfest	1955
7	Manus til festtale ved ungdomsskolens 50-årsjubileum	1962

Dagboka (tekst 1) og notatboka fra husmorskolen (tekst 3) er tydeligst tekster til intern bruk. Når det gjelder tekst 3, kjenner jeg ikke til om dette er notater hun sjøl har formulert eller om det dreier seg om nedskrivning av muntlig presentasjon av fagstoff, avskrift fra tavle eller fra lærebøker. Tekst 2 og 4 er manus til foredrag med tittelen «Ungdom og kristendom». Ut fra håndskriften å dømme er tekst 2 skrevet før tekst 3. Birkeland kan gjerne ha skrevet tekst 2 mens hun var elev ved Sørlandets kristelige ungdomsskole, siden elevene måtte holde foredrag i løpet av skoleåret. De fem manusene til taler og foredrag har vært hennes skriftlige utgangspunkt for muntlig framføring for et større eller mindre publikum. Det er rimelig å anta at Birkeland etter hvert blei en dreven taler og foredragsholder. På den bakgrunn er det interessant å undersøke om de tre siste talemansene er mer prega av den planlagte muntlige framføringssituasjonen enn de første to.

I arbeidet med materialet er språkformen i hver tekst grundig undersøkt og dokumentert med vekt på ortografi (stavemåte), morfologi (bøyingsmåte for ordklassene substantiv, verb og adjektiv) og ordvalg. Dette er gjort for å kunne vise hvordan Birkelands skrivepraksis endra seg over tid, og i hvilken grad de nye rettskrivingsnormene for riksmål/bokmål blei implementert etter hvert.

Resultatpresentasjonen er kronologisk bygd opp, den begynner i 1907, med tekst 1, og slutter i 1962, med tekst 7. Tekst 2 og 3 ses under ett, det samme gjelder tekst 5 og 6. Dette henger sammen med at språkformen i disse tekstpara følger samme rettskrivingsnorm. I analysen ses Birkelands skrivepraksis i lys av gjeldende rettskriving. Presentasjonen av denne praksisen til ulike tider er disponert slik: Først gis korte tekstutdrag, deretter presenteres oversikter over karakteristiske språktrekk med kommentar. I valg av tekstutdrag har jeg kombinert diskresjonshensyn med et ønske om å vise fram interessante skriftspråklige former. I oversiktene er utvalgte ordformer fra tekstene ført opp, stort sett i alfabetisk orden på hvert punkt. Av plasshensyn blir likevel ikke alle ordformer kommentert. Når det

2. Usikker tidfesting.

gjelder karakteristiske språktrekk, vektlegges først og fremst ortografiske og morfologiske trekk, men også enkelte frekvente ordformer og typiske formuleringer. Utvalget er gjort med tanke på å fange opp det mest karakteristiske og for å kunne sammenligne karakteristiske trekk over tid. I kommentarene vektlegges forholdet mellom Birkelands skrivepraksis og den til enhver tid gjeldende rettskriving. Vurderinga av den språklige korrektheten hviler på informasjonen i de språkhistoriske presentasjonene (se 2.2) og i relevante oppslagsverk (se oversikt 3). Ordformer som avviker fra normen, blir i noen grad kommentert. Underveis pekes det dessuten på enkelte talemålsinnslag i tekstene. Å se hennes språklige valg i løpet av femtifem år i lys av talemålet ville ha vært interessant, men både av plasshensyn og av metodiske grunner knytta til utfordringene ved å kunne vite sikkert hvordan Birkeland praktiserte det lokale talemålet, kommenteres forholdet mellom dette og hennes skrivepraksis bare i noen grad.

Oversikt 3: Oppslagsverk brukt ved vurdering av tekstenes korrekthet.

Tekst	Oppslagsverk
1	Aars, J. (1894). <i>Norske rettskrivningsregler med alfabetisk ordliste</i> . (11. utg.) <i>Ordbog over det danske Sprog. Historisk ordbog 1700–1950</i> .
2, 3	Aars, J. & Hofgaard, S. W. (1907). <i>Norske rettskrivnings-regler med alfabetiske ordlister</i> .
4	Krogsrud, T. & Seip, D. A. (1920). <i>Rettskrivningslære med ordliste for riksmålet</i> . (3. utg.)
5, 6	Krogsrud, T. & Seip, D. A. (1939). <i>Ny rettskriving 1938 bokmål</i> . (15. utg.)
7	Krogsrud, T. & Seip, D. A. (1939). <i>Ny rettskriving 1938 bokmål</i> . (15. utg.) Lundeby, E. & Sørli, E. (1959). <i>Folkeskolens ordliste</i> .

4. Birkelands skrivepraksis

Et gjennomgående spørsmål i undersøkelsen av Birkelands skrivepraksis er hvordan denne praksisen forholder seg til gjeldende rettskriving, altså i hvilken grad rettskrivningsnormene implementeres fortløpende.

4.1 Tekst 1

Birkeland etterlot seg ingen tekst fra tida som folkeskoleelev, men dagboka fra 1907 er bevart og brukes som grunnlag for å dokumentere hvordan hun skreiv da hun var 18 år gammel.

Tekst 1: Dagbok

Nu gaar jeg og lærer engelsk. Det er Fjellbu som er lærer og skolestuen er paa foreningen. Vi er ti som lærer, otte mænd og to piger, nemlig Tomine Sundbø og jeg. (Utdrag, 7. april 1907)

Nu er her begyndt et havekursus, som skal vare i 3 uger i vaar, 1 til sommeren, 2 til høsten. Jeg er ogsaa med. Torjus Aamlid er lærer og haven er paa hans jorde og skolestuen er hos han; thi vi har nemlig boglig fag ogsaa, vi skriver og lærer og fører dagbog. (Utdrag, 5. mai 1907)

Av utdraga forstår vi at den unge Birkeland var en habil skriver, med variert ordforråd og god formuleringsevne. Når det gjelder språkformen i tekst 1, passer merkelappen «dansk» godt. De leniserte plosivene brukes gjennomført etter dansk mønster, videre forekommer det ingen fordobling av utlydende konsonant etter kort vokal. I tillegg er tekstens ortografi prega av utstrakt bruk av *æ* og *d* etter dansk mønster. I oversikt 4 (på neste side) gis eksempler fra teksten som viser karakteristiske trekk ved ortografi og morfologi sammen med typiske enkeltord.

Ser vi på substantivmorfologien, er det dokumentert at Birkeland bruker *en*-ending i bestemt form entall av felleskjønnsord. I ubestemt form flertall brukes enkelte tradisjonelle *e*-endinger sammen med nye *er*-endinger. Det er bare ett eksempel på substantiv i flertall, bestemt form, og der brukes den nye *ene*-endinga. Teksten inneholder mange verbformer. I preteritum av svake verb forekommer både *de-*, *te-* og *et*-endinger. I tillegg brukes den tradisjonelle *ede*-endinga i *fotograferede* og *syede*, mens den kortere *ed*-endinga som var tillatt fra 1893, ikke er brukt. Her ser vi hvordan tradisjonelle og nye bøyingsendinger møtes i samme tekst, også endinger som kom inn i riksmålsrettskrivinga med vedtaket av 19. februar 1907. Adjektiv med (*l*)*ig*-suffiks får nøytrumsmarkering på korrekt måte, etter dansk mønster.

Mens ortografien har et tradisjonelt preg, finner en altså flere nye innslag i morfologien. Videre er det dokumentert mange tradisjonelle ordformer. I valget mellom lange og korte ordformer bruker hun både de tradisjonelle langformene og de nye kortformene. Hun skriver f.eks. den tradisjonelle formen *broder*, men gjennomfører kortformene *mor* og *far*, *bedstemor* og *bedstefar*. Når det gjelder skriving av fremmedord, gjør hun korrekte valg etter dansk mønster, til og med i fordelinga av *-sion* og *-tion*.

Oversikt 4: Karakteristiske trekk ved språket i tekst 1.

Ortografi	
Leniserte plosiver	<i>daaben, kjøbe, selskab, fed, hvidrudedede, liden, mode, pude, sød, bog, pige, slig, syg, uge</i>
Enkel konsonant etter kort vokal	<i>fik, nat, nætop, op, os, solskin, tyk</i>
Ord med <i>æ</i>	<i>forskrækket, færdig, længe, rædde, stærk blæst, tæppe</i>
Ord med <i>ld, nd, dst</i>	<i>fuld, endnu, forinden, indtægt, lungebetændelse, bedstejar</i>
Monoftong	<i>alene, rent, Tvede</i>
Diftong	<i>sneveir, uldtøi</i>
Morfologi	
○ Substantiv	
Entall, bestemt form	<i>kirken, lærerinden, natten, puden, skolestuen</i>
Flertall, ubestemt form	<i>dage, gange, mænd, piger, skeer, stykker, uger</i>
Flertall, bestemt form	<i>nættene</i>
○ Verb	
Infinitiv	<i>at faa, give, lave, sidde</i>
Preteritum, svake verb	<i>havde, kunde, skulde, vilde, talte, tænkte, vidste, banket, syede, fotograferede</i>
Partisipp	<i>begyndt, faaet, kjøret, stiftet, ventet, været</i>
○ Adjektiv	
Nøytrumsending etter (<i>l</i>)ig-suffiks	<i>hyggeligt, ubeskriveligt, ustadigt</i>
Ordvalg	
Tradisjonelle ordformer	<i>af, haven, mig, dig, sig, meget, noget, nu, thi</i>
Langformer – kortformer	<i>broder, forklæde – far, mor</i>
Sammenskravne ordformer	<i>idag, igaar, imorgen</i>
Fremmedord	<i>konfirmation, kursus, mission, the</i>

Jeg har registrert en del åpenbare talemålsinnslag i teksten. Vi skal se nærmere på noen slike. Birkeland skriver både *bedstemor* og *Bedsta*. Den siste ordformen har sannsynligvis vært den familiære omtale- og tiltaleformen, og her dukker dagbokas eneste *a*-ending opp. Videre skriver hun at «onkel Tvede [kom] kjørendes» for å «hente mor ud til Tvede». Ordformen *kjørendes* er nok farga av talemålet som har *s*-utlyd i adjektiv med *ende*-ending. At hun ikke bruker diftong i stedsnavnet *Tveide* (Rygh, 1905, s. 167), kan ha sammenheng med at *Tvede* var Birkelands mors pikenavn. Det er ikke utenkelig at stedsnavnet hadde samme uttale som slektsnavnet i familien på denne tida. Et tredje talemålsinnslag finner vi i Birkelands omtale av resultatet av et kraftig snøvær: «Haven ligger *mest* fuld» (mi kursivering). *Mest* brukt i betydningen ‘nesten, så godt som’ er vanlig i talemålet mange steder (*Norsk ordbok*, 2008, oppslagsord *mest*, betydning 8). Det siste talemålsinnslaget som får en kommentar her, er verbet *stulle* som brukes lokalt om ‘å stille og fôre husdyr’ (*Norsk ordbok*, 2012, oppslagsord *stulla*, betydning 3a). I muntlig bruk er dette et svakt verb i *a*-klassen,

mens det i teksten forekommer i partisipp med *et*-ending: «forat jeg kunde faa *styllet*» (mi kursivering). I Rolfsens lesebok hadde Moe valgt *ed*-ending som den som lå «landstalesprogets *-a* nærmest» (Rolfsen, 1892, s. IX), og som nevnt ovenfor går Birkeland ett skritt videre her. Det samme kan vi kanskje si at hun gjør når hun skriver *en ku* istedenfor den danske ordformen *ko*.

Konklusjonen er at Birkeland viser god rettskrivingsferdighet i tekst 1. Ovenfor er det dokumentert at hun bruker flere av de nye mulighetene som kom med normvedtaket i 1893 (Hoel, 2018, s. 464), samtidig som hun også bruker mer tradisjonelle former. At det forekommer en del talemålsinnslag i teksten, er naturlig når en tar hensyn til skrivesituasjonen. Dagboka er jo en høyst personlig tekst som ikke er skrevet med tanke på at den skal leses og vurderes av andre. At hun skriver som hun gjør i tekst 1, kan derfor være et signal om at hun allerede som 18-åring var opptatt av å uttrykke seg korrekt i skrift.

4.2 Tekst 2 og 3

Blant Birkelands etterlatte papirer ligger det ingen tekst skrevet i lærerskoletida, så studiet av hennes videre skrivepraksis er konsentrert om et foredragsmanus, sannsynligvis fra ungdomsskolen, og ei notatbok fra husmorskolen.

Tekst 2: Manus til foredrag

Ungdom og kristendom

Ungdomsaarene er livets festligste, men ogsaa farligste tid. Vi behøver hjælp til at leve vort ungdomsliv ret, den findes i Guds ord. Her er mange som siger at kristendommen er pietisme. Flere unge tror, skal de bli kristne maa de bli «nogen hængehoder» som ser mørkt paa saa mange ting, og at de må forsake saa meget. Noget maa en forsake, for kristendommen stiller krav. Der maa ofres noget av vort eget «jæg». Men forsakelserne mer end opveies av alt det gode som følger med.

Tekst 3: Notatbok fra husmorskolen

Storvask. Tøiet tælles op og sorteres. Dækketøi, gangtøi, smittetøi, kjøkkenhaandklær, kjøkkenforklær, stivetøi og lommeterklær. Tøiet lægges i bløt i kaldt sæpevand natten over. Litt grønsæpe smures paa de mest skidne steder, saasom lenning³ og leg⁴. (Grønsæpen kan piskes ut i litt kokende vand),

-
3. Ordformen *lenning* refererer til ‘påsydd kant langs åpning på klesplagg’ (*Norsk Ordbok*, 2008, oppslagsord *lin(n)ing*).
 4. Ordformen *leg* refererer til ‘nedsydd fold’ (*Norsk Ordbok*, 2008, oppslagsord *III legg*, betydning 3).

og vispes derefter rundt i karrene. Den næste dag vrides tøiet op, rent koldt sæpevand haves i karret, vinterdag litt hett vand til det hele blir lunkent. Tøiet vaskes da rigtig godt (skiddenvask). Derefter vaskes tøiet engang til i samme temperatur (renvask). Tøiet smures ind paa lenning og flekke, lægges i baljen og spill kokende vand heldes over tøiet. Dette staar og trækker 1 time. [...] Ophængning av tõi. Tøiet ristes godt eller slaaes, sorteres paa snorene med navnene ned.

I oversikt 5 (på neste side) gis opplysninger om karakteristiske trekk ved språket i de to tekstene sett under ett. Sjøøl om det er et tydelig dansk preg også her, f.eks. i bruk av *æ* og *d* etter dansk mønster, er det flere ortografiske og morfologiske trekk som peker i norsk retning. I ortografien gjelder det en begynnende bruk av ikke-leniserte plosiver sammen med bruk av flere anbefalte kortformer av substantiv og verb, som *en fjær*; *et hode* og *at bli – blir – blev – blit*. Videre bruker Birkeland gjennomført den nye skrivemåten *av* (preposisjon). Når det gjelder morfologiske trekk, bruker hun stort sett de nye *er-* og *ene-*endingene i ubestemt og bestemt form flertall av substantiv, f.eks. *flekker – flekkene*.

Når det gjelder leniserte og ikke-leniserte plosiver, var det nå et felt prega av valgfrihet (Rambø, 2018, s. 531). En kunne f.eks. velge mellom *-hed* og *-het*, *-skab* og *-skap*. Birkeland skriver konsekvent *-het* og *-skap*, f.eks. *vidensskapsmaend* og *vigtighet*. Også i andre tilfeller der en kunne velge mellom flere korrekte former, f.eks. *såpe*, *sæpe* eller *sæbe*, *koke* eller *koge*, velger hun former med ikke-lenisert plosiv. Slike valg viser at Birkeland nærmer seg en ny og mindre dansk-prega skriftform med bruk av flere nye former enn strengt nødvendig. Dette feltet i rettskrivinga må likevel ha vært krevende siden det fortsatt var mange ord som skulle skrives med lenisert konsonant. At Birkelands talemål hadde lenisering, kan ha gjort dette ekstra utfordrende. Vanskelighetene viser seg i et lite antall eksempler på ukorrekt bruk av både lenisert plosiv (*brugt, lige, lud*) og ikke-lenisert plosiv (*forsake, forsakelserne, stræper*).

Konsonantfordobling kan også ha vært et krevende felt siden mange ord fortsatt skulle skrives med enkel konsonant etter kort vokal. Birkeland skriver blant anna *leg* n. og *vist* (adj., nøytrumsform). I det første ordet burde kanskje konsonanten vært fordobla for å unngå tvetydighet med *leg* m., men siden det da ville bli tvetydighet med *legg* m., kan dette først og fremst tjene til å konkretisere utfordringene i den nye rettskrivinga.

I tekstene forekommer en del fremmedord. Flere av disse er skrevet i tråd med gjeldende ordliste, f.eks. *musik*, *mission*, mens andre ikke heilt følger opp-

Oversikt 5: Karakteristiske trekk ved språket i tekst 2 og 3.

Ortografi	
Leniserte plosiver	<i>dragt, frugt, magt, pligt, skiddenvask, skidne</i>
Ikke-leniserte plosiver	<i>bløt, gryte, kokende, lik, maate, sak, sæpe, tilbake, uten, vaat</i>
Enkel konsonant etter kort vokal	<i>al, blit, blæk, grøn-, let (adj.), motsat, op, opplysning, opveies, ret (adj.)</i>
Ord med <i>æ</i>	<i>dækketøi, forædlende, fødrelandet, glæde, hjælp, hænehoder, kræfter, lægges, næste, ophængning, statsmænd, sæpe, trækker, tælles, væv</i>
Ord med <i>ld, nd, ds, dst</i>	<i>fuldt, heldes, opfylde, andet, bekjendelsen, end, findes, grundlag, ind, pinde, sand (adj.), sund (adj.), vand, plads, smudsige strudsefjer, mindste, sidste</i>
Monofong	<i>rent, hele</i>
Diftong	<i>tøi, høiere, nøie, høide</i>
Morfologi	
○ Substantiv	
Entall, bestemt form	<i>baljen, fældingen, gryten, jorden, snoren, sæpen</i>
Flertall, ubestemt form	<i>digtere, filler, flekker, foreninger, hænehoder, idealer, krav, livsstillinger, masker, opgaver, regler, steder, ting, videnskapsmænd</i>
Flertall, bestemt form	<i>flekkene, markene, navnene, papirene, snorene, ungdomsaarene, videnskapsmændene</i>
○ Verb	
Infinitiv	<i>at faa</i>
Verb, presens	<i>betrakter, blir, har, siger</i>
Verb, partisipp	<i>bortfældet, dyppet, frembragt, hat, hindret, kaldt, utdannet, utrettet, vundet, værret</i>
○ Adjektiv	
Ikke nøytrumsending etter (<i>lig-</i> suffiks)	<i>meget omhyggelig, rigtig godt</i>
Ordvalg	
Tradisjonelle ordformer	<i>efter, koldt, meget, noget, nu, saaledes, sig (pron.), vort (pron.)</i>
Langformer – kortformer	<i>spredet, vrides, forklæder – forklær</i>
Sammenskrevne ordformer	<i>engang, likesom, saasom, tiltsidt</i>
Fremmedord	<i>absolut, citronsaft, edikke, etagen, kemisk, komfuren, kufferten, mission, musik, plaiden</i>

skriften, som *facon, mansiett*. Birkelands skrivemåte representerer i noen tilfeller dansk rettskriving, blant anna *plaid, komfur*.

I tekst 2 og 3 forekommer enkelte eksempler som kan illustrere brytningen mellom tradisjonen og det nye. Birkeland bruker både langformen *forklæder* og kortformen *forklær*, som begge er korrekte. Når det gjelder morfologiske trekk, har jeg registrert to ordformer med tradisjonell *e*-ending i ubestemt form flertall: *flekke, sangfugle*, og to ordformer med tradisjonell *erne*-ending i be-

stemt form flertall: *forsakelserne, mansietterne*. Et anna krevende felt gjelder sammenskrevne ordformer, der Birkeland skriver sammen flere enn det som er korrekt, f.eks. *endel, saamange*.

Mens det er en del talemålsinnslag i tekst 1, er det ikke slik i tekst 2 og 3. Likevel reflekterer nok den gjennomgående skrivemåten *lenning* for *linning* i tekst 3 vokalsenkning som er karakteristisk for det tradisjonelle talemålet i Birkenes.

Gjennom den systematiske undersøkelsen av språket i tekst 2 og 3 er det dokumentert at Birkeland følger rettskrivingsreglene av 1907 (Rambø, 2018, s. 531f.) relativt konsekvent. Det kan tyde på at hun har hatt en bevisst plan om og en klar vilje til å bruke den nye rettskrivinga fullt ut. Hennes valg på områder med valgfrihet tyder på en offensiv innstilling der hun bruker flere nye former enn strengt tatt nødvendig. Det ser altså ut til at det ikke var avgjørende for henne å beholde flest mulig tradisjonelle former.

4.3 Tekst 4

Den neste teksten er et relativt kort manus til et foredrag som Birkeland holdt i 1928, på et møte i ungdomsforeningen i Vennesla. Tekst 4 er en omarbeidd utgave av tekst 2.

Tekst 4: Manus til foredrag

Ungdom og kristendom

Ungdomsårene er livets mest festlige, men også mest farlige år. Vi trenger en høyere hjelp for å leve vort ungdomsliv rett. Men skal vi motta denne hjelp og bli kristne må vi forsake så meget, sier mange unge. Det er sant nok at noe må forsakes, for kristendommen stiller krav. Vi må ofre noe av vort eget «jag». Men forsakelsene er ingen ting mot det en vinner ved å bli en kristen. I hjertet blir en stille glede, fred og ro. Og sinnet blir forandret. Det som før var så tillokkende, har nu mistet sin glans. Det som de før anså for mørkt og trist, finner de nu glede i.

Umiddelbart framstår tekst 4 som svært ulik tekst 2, blant anna ved gjennomført bruk av bokstaven *å*, for både bokstaven *aa* og infinitivmerket *at*. Videre tar Birkeland hensyn til reglene om utvida bruk av ikke-leniserte plosiver og utvida bruk av *e* istedenfor *æ*. Når det gjelder substantivmorfologien, bruker hun nå konsekvent flertallsendingene *-er* og *-ene* etter regelen. Hun bruker imidlertid ingen *a*-endinger i substantiv eller verb. De tradisjonelle endingene lever videre

i f.eks. *jorden og mistet*. I oversikt 6 presenteres flere ordformer som illustrerer karakteristiske trekk ved språket i teksten.

Oversikt 6: Karakteristiske trekk ved språket i tekst 4.

Ortografi	
Leniserte plosiver	<i>videnskapsmenn, rigdom</i>
Ikke-leniserte plosiver	<i>frukt, lik (adj.), litt, mot, sak, ute</i>
Enkel konsonant etter kort vokal	<i>op, opplysning, opnås</i>
Konsonantfordobling etter kort vokal	<i>all, bliit, rett (adj.)</i>
Ord med <i>e</i> istedenfor <i>æ</i>	<i>hjelp, glede</i>
Ord med <i>ll</i> og <i>nn</i> istedenfor <i>ld</i> og <i>nd</i>	<i>enn, finnes, grunnlag, sann (adj.), vinner, vunnet</i>
Monofong	[mangler relevante belegg]
Diftong	<i>beleilige, høiere</i>
Morfologi	
○ Substantiv	
Entall, bestemt form	<i>fremtiden, jorden</i>
Flertall, ubestemt form	<i>diktere, forlystelser, krefter, krav, statsmenn</i>
Flertall, bestemt form	<i>forsakelsene, kameratene, kreftene, ungdomsårene</i>
○ Verb	
Infinitiv	<i>å bli</i>
Presens	<i>blir, har, sier, spirer</i>
Partisipp	<i>blitt, forandret, mistet, utrettet, uttalt, vært, velsignet</i>
Ordvalg	
Tradisjonelle ordformer	<i>etter, hånd, meget, nu, selv, sig (pron.)</i>
Moderne ordformer	<i>noe</i>

Det framgår av eksemplene at Birkeland også følger regelen om utvida bruk av *nn* istedenfor *nd* der *d* ikke hadde historisk opphav. Belegg for at regelen om tilsvarende utvida bruk av *ll* for tidligere *ld* er på plass, mangler i tekst 4. At dette feltet må ha vært krevende når en har vært vant til rettskrivinger med mange stumme *d*-er, kommer til syne i den avvikende ordformen *å utfolle sig*. I teksten forekommer også enkelte avvik i forbindelse med dobbel konsonant. Birkeland skriver blant annet *fult* istedenfor *fullt* og *netop* istedenfor *nettop*. Dette feltet må også ha framstått som uoversiktlig, i og med at formene *op* og *oplysning* fremdeles var korrekte. Også når det gjelder fordelinga av leniserte og ikke-leniserte plosiver, må det ha vært vanskelig å orientere seg. Ordformene *videnskapsmenn* og *rigdom* var fremdeles korrekte, i tillegg var også formen *rikdom* korrekt. De hyperkorrekte formene som Birkeland brukte i tekst 2, lever videre i ordformene *å forsake, forsakelsene, å strepe etter* (for *å strebe etter*).

I teksten forekommer det en del tradisjonelle ordformer, blant annet *etter, nu, sig* (pron.). Ifølge 1917-rettskrivinga er dette korrekte former, i tillegg var

det også mulig å skrive *etter* og *nå*. Birkeland holder imidlertid også fast på de tradisjonelle pronomenformene *vort* og *vore*, som nå skulle skrives *vårt* og *våre*. Videre bruker hun den nye ordformen *noe* som er sidestilt med *noget*, sammen med den tradisjonelle ordformen *meget* der hun ifølge ordlista også kunne valgt formen *mye*.

Gjennom analysen av tekst 4 er det dokumentert at Birkeland hadde arbeidd vidare med enda ei ny rettskriving. Hennes formvalg kan tyde på at hun har konsentrert seg om *obligatoriske* endringer i 1917-reformen (Rambø, 2018, s. 555). Hun er godt i gang med dette arbeidet i 1928, men ikke heilt i mål. Siden dette manuset er nokså kort, gir det ikke så mange belegg som ønskelig. Det er likevel interessant at tekst 4 er ulik tekst 2 på flere punkt i tråd med endringer som kom med 1917-vedtaket, men også at den er lik på punkt der Birkeland enda ikke er heilt oppdatert. Om denne formen for skriftlig bearbeiding av tekster var en arbeidsmåte hun brukte for å tilegne seg den nye rettskrivinga, hadde vært interessant å vite.

At hun stort sett valgte de obligatoriske endringene, er ikke underlig siden det var den riksmålsvarianten som blei vanligst utover 1920-tallet. Samtidig kan en tenke at hun valgte å ha størst mulig forskjell mellom egen skrivepraksis på riksmål og landsmål som jo var opplæringsmålet ved Vennesla skole der hun hadde sitt arbeid.

4.4 Tekst 5 og 6

Til grunn for karakteristikken av Birkelands vidare skrivepraksis ligger to fyldige talemanus. Tekst 5 blei skrevet i 1948 til ei markering av hennes 30-årsjubileum som lærerinne ved Vennesla skole, mens tekst 6 er manus til takketalen hun framførte på en stor kretsfest i Vennesla i 1955 der hun blei tildelt Kongens fortjenstmedalje i sølv. Det er rimelig å anta at hun har formulert seg med tanke på den situasjonen hun skulle holde talene i.

Tekst 5: Manus til tale ved markering av eget 30-årsjubileum

Jeg hadde ikke tenkt å sie mer enn det jeg allerede har sagt. Som vel de fleste vet har jeg hatt mitt virke i Vennesla hele denne tida. Har et par ganger tenkt å søke til Kr.sand men det ble aldri noe av det. Jeg var veldig glad for å skulle begynne skolearbeidet, samtidig hadde jeg nokså mye mindreverdighetskomplekser til å begynne med. Nynorsk er hovedmålet ved Vennesla skole. Jeg hadde nok helst ønsket å undervise på bokmål. Jeg tok da til å tale og knote nynorsk det beste jeg kunne. Det varte bare 2-3 dager så la jeg det av og tok til å tale naturlig. Det

var nok det beste både for elever og for meg. [...] I de siste åra har jeg vært lærer-innernes representant i skolestyret. Så har vi sammenkomster i Vennesla lærerlag og vår og høst møter i Vennesla prestegjeld lærerlag. [...]

Tekst 6: Manus til takketales på kretsfest

Den 1. oktober i høst var det 37 år siden jeg holdt den første skoledagen. Jeg følte meg ikke videre høy i hatten, da jeg starta. Men jeg gikk til arbeidet i tro på det ordet, som rektor Midtgård gav oss den dagen vi begynte på lærerskolen [...]. Det er ofte et vanskelig arbeid å være lærer, men på samme tid et gildt arbeid. [...] Når mismotet ville si inn på meg, måtte jeg si til meg selv: «Dette er din plass i livet – dette er arbeidet du har fått.» Da fikk jeg alltid mot og tro til å fortsette. Og så de gode anerkjennende ord, som jeg av og til har fått av foreldre. Hvis dere visste hvor godt de har gjort. [...] Når jeg nå tenker på alle dere elever som er her, og på alle de andre elever jeg har hatt, må jeg si: «Vi har hatt mange gilde dager sammen.» [...]

I oversikt 7 (neste side) er det samla ordformer fra de to tekstene som tydelig viser at Birkeland har implementert 1938-rettskrivinga (Rambø, 2018, s. 585). Det kommer f.eks. fram i hennes konsekvente bruk av ordformene *etter*, *noen* og *nå* som var blitt de eneste tillatte. Ellers bruker hun mange tradisjonelle ordformer, blant *anna gav*, *høy*, *hånd-*, *tro*, *siden* og *selv* der hun kunne ha skrevet de likestilte formene *ga*, *høg*, *hand-*, *tru*, *sia* og *sjøl*. Diftongen *ei* har hun ikke tatt i bruk i ord der normen åpna for det, som i formene *ble*, *hele*, *senere*, *vet*.

Mens Birkeland ikke brukte noen *a*-endinger i tekst 4, inneholder tekst 5 og 6 eksempler på slik bruk i ulike kategorier. Det er gjennomført bruk av *a*-ending i bestemt form entall av hunkjønnsord, også i ord hvor den ikke er obligatorisk. Når det gjelder bestemt form flertall av intetkjønnsord, skriver hun konsekvent *barna*, der *a*-endinga nå er obligatorisk, mens de likestilte ordformene *åra* og *årene* er brukt om hverandre. Det er registrert bare ett eksempel på bruk av *a*-ending i preteritum av svake verb, der *-et* og *-a* var likestilte endinger. I oversikt 6 har jeg tatt med infinitivformen *sie* som brukes gjennomført. Denne formen var fremdeles tillatt, jf. ordlisteoppføringa «(si)(e) [seie], sa, sagt» (Krogslund & Seip, 1939).

Birkeland framstår som en habil skriver med sikker ortografi. Blant de få normavvika i tekstene finner en manglende dobbeltkonsonant i fremmedordet *lasaret* og forelda bruk av *nd* i ordformen *samfundsborgere*. Normavvika reflekterer eldre rettskrivingsregler. At det ikke er flere rester av rettskrivingsnormene hun hadde fulgt tidligere, er etter mitt skjønn imponerende.

Oversikt 7: Karakteristiske trekk ved språket i tekst 5 og 6.

Ortografi	
Monoftong	<i>ble, hele, senere, vet</i>
Diftong	<i>høy, høyeste</i>
Morfologi	
○ Substantiv	
Entall, bestemt form	<i>sida, tida, uka</i>
Flertall, ubestemt form	<i>dager, ganger, høyder, komplekser, lokaler, skoler, uker</i>
Flertall, bestemt form	<i>barna, elevene, gavene, timene, ukene, åra, årene</i>
○ Verb	
Infinitiv	<i>å sie</i>
Preteritum, svake verb	<i>angret, arbeidet, laget, starta, ønsket</i>
Partisipp	<i>beskjemmet, betrodd</i>
Ordvalg	
Tradisjonelle ordformer	<i>gav, hånd-, siden, selv, tro</i>
Moderne ordformer	<i>etter, mye, noen, nå, våre</i>

Et interessant trekk i tekstene er valg av ord og uttrykk som kan reflektere Birkelands talemål og/eller påvirkning fra landsmål/nynorsk som var skolemål ved Vennesla skole fram til 1953. I tillegg kan også det radikale bokmålet som nå blei skolemålet hun skulle undervise i, ha virka inn på hennes private språkvalg. Birkeland bruker ofte adjektivet *gild*, blant anna i formuleringene *et gildt arbeid*, *gilde dager* og *ordentlig gildt*. Videre bruker hun *somme* som synonym til *noen*, i uttrykk som *somme tider* og *somme ting*. Til sist kan uttrykksmåten *å ta til med* i betydningen 'å begynne' nevnes.

4.5 Tekst 7

Birkeland var engasjert og aktiv også etter at yrkeskarrieren var over. Blant hennes etterlatte papirer ligger én lang tekst fra 1962. Det er manus til den festtalen hun holdt da Sørlandets kristelige ungdomsskole markerte sitt 50-årsjubileum. Dette var et ærefullt oppdrag, og hun møtte godt forberedt. Her kan vi også anta at hun formulerte manuset med tanke på den situasjonen hun skulle holde talen i.

Tekst 7: Manus til festtale ved ungdomsskolens 50-årsjubileum

Det er ufattelig at det alt er 50 år siden S.K.U. tok til. Tanken om å få starta en kristelig ungdomsskole på Sørlandet hadde vært på tale noen år. [...] Nå var mine ønsker oppfylt om å få komme på skole, det jeg hadde ønsket og lengtet etter siden jeg slutta folkeskolen. [...] Nå var festen og høytideligheten slutt og dagene etter tok til med prøver i norsk og rekning. Etter prøvenes utfall ble vi

inndelt i klasser. Og så gikk dagene med arbeid og strev både på skolen og heime. [...] Om alle lærerne kan jeg sie at de gjorde sitt beste [...].

Ifølge oversikt 8 er språket i tekst 7 prega av mange tilnæringsformer, blant anna *golvet*, *heime*, *rekning*, *sokneprest*. Disse ordformene er godkjente hoved- eller sideformer i rettskrivingene av 1938 og 1959, f.eks. var *rekning* sideform i 1938 og likestilt med *regning* i 1959. De mange tilnæringsformene kan ha sammenheng med språklige erfaringer Birkeland hadde gjort gjennom mange års lese- og skriveopplæring av elever med landsmål/nynorsk som skolemål, og de siste åras erfaringer med undervisning av elever med radikalt bokmål som skolemål. I teksten brukes likevel fremdeles ordformer med monoftong istedenfor ordformer med diftongen *ei* som også ville ha vært korrekte.

Oversikt 8: Karakteristiske trekk ved språket i tekst 7.

Ortografi	
Monoftong	<i>ble, senere, rent</i>
Diftong	<i>brøyting, heime, heimen</i>
Morfologi	
○ Substantiv	
Entall, bestemt form entall	<i>døra, natta, tida</i>
Flertall, ubestemt form	<i>lærerer</i>
Flertall, bestemt form	<i>lærerne, ordene, årene</i>
○ Verb	
Infinitiv	<i>å sie</i>
Svake verb, preteritum/partisipp	<i>avslutta, henta, slutta, starta, åpna gledet, innviet, lengtet, nærmet, samlet, ønsket</i>
Partisipp i attributiv posisjon	<i>leidde</i>
Ordvalg	
Tradisjonelle ordformer	<i>hånd-</i>
Tilnæringsformer	<i>fram, galdt, golvet, heime, heimen, rekning, sokneprest, veg-</i>

Når det gjelder morfologiske trekk, viser det seg at Birkeland nå gjennomfører *a*-ending i bestemt form entall av hunkjønnsord. Denne endinga forekommer ikke i bestemt form flertall av intetkjønnsord der det er *ene*-endinga som er brukt. I ubestemt form flertall er den godkjente tilnæringsformen *lærerer* i bruk. Går vi videre til verbmorfologien, har en del svake verb fått *a*-ending i preteritum/partisipp. Ellers brukes *et*-ending i mange verb der også *a*-ending ville ha vært korrekt. Det ville ha vært interessant å få vite hva som lå til grunn for distribusjonen av de to endingene, for her har Birkeland i alle fall ikke støtta seg til det lokale talemålet. Ellers bruker hun den godkjente tilnæringsformen

galdt (preteritum) og sideformen *leidde* (*lokaler*) sammen med infinitivformen *sie*, en form som var godkjent etter 1938-rettskrivinga, men ikke etter normalen av 1959. Denne ordformen reflekterer ikke talemålet i Birkenes eller Vennesla der infinitivformen er *sei(e)*. Uttaleformen *sie* er imidlertid kjent fra det tradisjonelle talemålet i Kristiansand (*Norsk Ordbok*, 2011, oppslagsord *seia*).

Birkeland viderefører bruken av *etter* og *nå*, og tekst 7 preges i liten grad av tradisjonelle ordformer. Hun skriver gjennomgående korrekt, men teksten inneholder et par eksempler på avvikende sammenskrevne ordformer, som *tilslutt* og *tilstede*. Dette kan være rester av eldre rettskrivingsregler. I forekomstene *ualmindelig* og *tilbakehollende* ser vi igjen hvordan Birkeland nok har strevd med å implementere regelen om at *nd* og *ld* skulle skrives *nn* og *ll* når *d*-en ikke var historisk. Her kan uttalen ha vært en feilkilde, siden mange lokalt (også i dag) uttaler *d*-en i det første ordet, men ikke i det andre. Den avvikende ordformen *gla* (adj.) som er brukt én gang, viser kanskje den samme usikkerheten i forbindelse med stum *d*.

5. Suksessiv implementering av nye rettskrivingsnormer

Gjennom studien av folkeskolelærerinne Birkelands skrivepraksis gjennom femtifem år er det dokumentert at hun fortløpende implementerte de nye rettskrivingsnormene i egen skrijving av riksmål/bokmål. Dokumentasjonen etterlater et klart inntrykk av at hun hadde både vilje og evne til det vi kan kalle *suksessiv implementering*. Resultatet er altså i tråd med hypotesen.

Den språklige avstanden mellom tekst 1 og tekst 7 er stor, og implementeringa forutsetter en målretta og systematisk egeninnsats over tid. Tekst 1 er sterkt prega av dansk ortografi og tradisjonelle ordformer, samtidig som den inneholder nye morfologiske trekk i tråd med 1893-rettskrivinga (Hoel, 2018, s. 464). I tekst 2 og 3 er rettskrivinga av 1907 (Rambø, 2018, s. 531f.) fulgt ganske konsekvent. Det tradisjonelle preget i ortografi og en del ordformer videreføres, men det er likevel tydelig at nye trekk er på vei inn i både ortografi, morfologi og ordvalg. Når det gjelder tekst 4, er det dokumentert at den er skrevet etter 1917-normen, med utgangspunkt i de obligatoriske endringene, den er f.eks. heilt uten *a*-endinger (Rambø, 2018, s. 555). Annerledes er det i tekst 5 og 6 der Birkeland har tatt i bruk *a*-endinger, ikke bare i ordformer der *a*-endinga var obligatorisk etter 1938-normen (Rambø, 2018, s. 585). I disse tekstene brukes en del ord og uttrykk som kan være resultat av langvarig påvirkning fra arbeidet med landsmål/nynorsk som skolemål og kanskje også påvirkning fra radikalt bokmål som skolemål fra 1953. Det er imidlertid tekst 7 som

er tydeligst prega av tilnærmingsformer, i valg av ord og bøyingsendinger. Tekst 7 plasserer seg trygt innenfor både 1938- og 1959-normen. I egen skrivepraksis framstår dermed Birkeland som gjennomgående lojal overfor myndighetenes språkplanlegging slik den kom til uttrykk gjennom normvedtaka.

Underveis i resultatpresentasjonen er det dokumentert at tradisjonelle former forekommer ved sida av nye, altså at den nye normen ikke er konsekvent gjennomført i tekstene som er undersøkt innenfor hver rettskrivningsperiode. Etter mitt skjønn er det fullt forståelig, både på grunn av at normvedtaka var mange og kom i rask rekkefølge, og på grunn av de store endringene som vedtaka impliserte innen ortografi, morfologi og enkeltord. I implementeringa av nye rettskrivningsnormer ser det ut til at Birkeland særlig har støtt på ortografiske utfordringer. Det gjelder blant anna innføring av ny fordeling av lenisert og ikke-lenisert plosiv, innføring av dobbeltkonsonant etter kort vokal og innføring av *ll* og *nn* istedenfor *ld* og *nd*. De få normavvika som er registrert i tekstene hennes, gjelder ofte nettopp disse forholdene der det nye systemet blei gradvis innført fra 1907. I kommentarene underveis har jeg drøfta ulike forklaringer på hvorfor det kunne være vanskelig å praktisere det nye systemet.

Normeringsmyndighetene satsa på gradvisitet og valgfrihet på veien mot én norsk skriftform. På den ene sida skulle språkbrukerne få mulighet til å venne seg til mindre endringer fra den ene normen til den neste, på den andre sida skulle de på flere punkt kunne velge mellom nye og tradisjonelle former. Studien av Birkelands skrivepraksis illustrerer flere sider ved dette. Mens teksten hun skreiv som 18-åring, er sterkt prega av det tradisjonelle, danske mønsteret hun hadde lært på folkeskolen, er teksten hun skreiv som 73-åring, prega av både tilnærmingsformer og mer tradisjonelle former som fremdeles var godkjent. Formvalget i de siste tekstene ville nok ha vært utenkelig for henne tidlig på 1900-tallet, men det må nå ha falt naturlig for henne i og med at hun faktisk velger å skrive slik når hun skriver privat. I løpet av femtifem år er altså det utenkelige blitt det normale for henne. Her må en imidlertid ta i betraktning at de tre siste tekstene er fyldige manus til taler som hun holdt i 1948, 1955 og 1962. På denne tida hadde hun lang erfaring med å holde tale og å skrive manus. Hun kan ha valgt å bruke mange tilnærmingsformer fordi de stemte med det lokale talemålet, f.eks. *golv*, *heime* og *heimen* (tekst 7). Et motargument er det likevel at en del av de valgte formene i samme tekst ikke reflekterer den lokale uttalen, f.eks. *galdt* og *rekning*. Dermed er det ikke mulig å konkludere sikkert når det gjelder spørsmålet om de tre siste talemanusene er mer prega av den muntlige framføringssituasjonen enn de to første.

Kanskje yter jeg ikke Birkeland full rettferdighet når jeg sier at hun var lojal overfor myndighetenes språkpolitikk slik den kom til uttrykk gjennom normvedtaka, og at hun gradvis var blitt vant til å skrive som hun gjør i tekst 5, 6 og 7. Den dokumenterte utviklinga i hennes skrivepraksis kan like gjerne tolkes som uttrykk for at hun ikke bare aksepterte normendringene, men også hadde sans for og gikk aktivt inn for det store språkprosjektet der ett norsk skriftspråk var siktemålet. Hvis det stemmer, kan den suksessive implementeringa forstås som uttrykk for en planmessig og systematisk innsats med klar retning. Siden hun ikke etterlot seg noen tekst der hun formidler sitt syn på språkpolitikken og skriftspråkutviklinga, må vi nøye oss med å fastslå at det forhold at normeringa i den norske situasjonen blei «stilt i teneste for eit bestemt syn på korleis språket skulle endre seg over tid» (Vikør, 2018a, s. 376), fikk gjennomgripende konsekvenser for hennes skrivepraksis i perioden 1907–1962.

Studien har vist at Birkeland fulgte godt med og var oppdatert i rettskrivingsnormene for riksmål/bokmål mens hun underviste elevene sine i landsmål/nynorsk som skolemål. Dermed kan det ha vært relativt uproblematisk for henne da hun seinere skulle ha lese- og skriveopplæring for elever med bokmål som skolemål. Samtidig gir resultatet grunnlag for å anta at hun arbeidde minst like systematisk med landsmål/nynorsk i perioden. Slik bekreftes inntrykket av henne som en nøyaktig, kunnskapsrik og engasjert person med høy grad av profesjonalitet.

6. Sluttord

Ved å følge folkeskolelærerinne Birkeland på hennes vei fra den ene rettskrivingsnormen til den neste gir artikkelen et gløtt inn i «levd» språkhistorie i ei tid prega av radikale språkplanleggingstiltak og bitter språkstrid. Dokumentasjonen av suksessiv implementering i hennes skrivepraksis er interessant, ikke minst når vi ser på henne som representant for lærerstanden. Mange lærere og lærerinner var i samme situasjon som Birkeland ved at de sjøl hadde fått lese- og skriveopplæring etter en eldre rettskrivingsnorm. De måtte altså tilegne seg det nye for å kunne gi elevene adekvat opplæring. Sjøl om ikke alle i undervisningsstilling var like systematisk oppdatert i gjeldende rettskriving som henne, var det en klar forventning i første halvdel av 1900-tallet om at lærerstanden i flere omganger måtte gjøre en aktiv innsats for å bli i stand til å forholde seg profesjonelt til gjeldende rettskriving.

Det individuelle arbeidet med å tilegne seg nye rettskrivingsregler skjedde i ulikt tempo og på ulike måter. Ovenfor har vi sett at Birkeland kan ha brukt tekster skrevet etter en tidligere norm i arbeidet med å tilegne seg den neste. For noen tok nok arbeidet utgangspunkt i framstillinga i elevenes nye lese- og lærebøker etter hvert som de blei tatt i bruk i klasserommet, mens andre tidlig fikk tilgang til de nye rettskrivingsreglene og nye ordlister og forberedte seg gjennom sjølstudium eller i samarbeid med kollegaer. Det nødvendige bokinnkjøpet kunne skje privat eller i regi av skolestyret. Lærerstandens arbeid med å tilegne seg nye rettskrivingsregler kunne også støttes gjennom lokale kurs. Det skjedde blant anna i Vennesla kommune der skolestyret sørga for innkjøp av rettskrivingsregler og ordlister etter normvedtaka i 1917 og 1938 og et omfattende kurs i 1938-rettskrivinga for bokmål og nynorsk for kommunens lærerstand i 1939.

I klasseromsarbeidet kunne mange lærere og lærerinner ha nytte av norskfagets handbøker, ikke bare metodisk, men også språklig. Da boka *500 emner til rettskrivning og stil med rettleidinger og regler* blei utgitt med 1917-rettskriving, fikk brukerne en brei presentasjon av riksmålsrettskrivinga. Ifølge forordet var det ikke gjort andre endringer der «enn sådanne som den nye rettskrivning har gjort nødvendig. De valgfrie former er satt i parentes, ikke overalt, men så ofte at det forhåpentlig er mer enn tilstrekkelig. I et par stykker er dog disse former benyttet i sin helhet» (Vellesen, 1920, s. 2). På den måten ville brukerne bli godt kjent med de obligatoriske formene, som etter hvert blei vedtatt brukt i flest skolekretser, samtidig som de stadig fikk påminnelser om de valgfrie. Og da boka *Norsk i storskolen. Håndbok for lærere* blei utgitt med 1938-rettskriving, var den utforma på moderat bokmål, men slik at tekster som skulle brukes til diktat og avskrift, blei etterfulgt av lister der moderate ordformer suppleres med radikale ordformer, f.eks.:

hel = heil, gjemme = gjømme, hjemme = heime, tiden = tida = tia, natten = natta, gård = gard, lekte = leikte, gjemsel = gjømsel, sto = stod, gammel = gammal, våknet = vakna, tro = tru, gav = ga, ham = han, bånd = band, lue = hue (Eriksen, 1938, s. 40–41).

Ved å presentere normene for riksmål/bokmål som i disse to bøkene har en sannsynligvis tenkt at samme bok kunne brukes som hjelpebok av lærerstanden, uavhengig av hvilket valg skolestyret hadde gjort når det gjaldt normvedtaka i 1917 og 1938. Presentasjonen kunne også være praktisk for de som hadde undervisningsoppgaver i flere kretser med ulike vedtak. Disse bøkene kunne

dessuten støtte lærere og lærerinner i deres arbeid med å tilegne seg ny rettskriving i den ene eller andre formen.

De som arbeidet i folkeskolen da rettskrivingsreformene av 1917, 1938 og 1959 skulle innføres, sto midt i språkstriden også på andre måter. Mange lærere og lærerinner hadde klare meninger om både målformvalg og valg innen den målformen som var skolens opplæringsmål, og deltok ivrig i språkdebattene. Det var det lokale skolestyret som avgjorde om elevene skulle lære de obligatoriske eller valgfrie endringene da 1917-rettskrivinga blei innført. I 1919 fatta Vennesla skolestyre vedtak om innføring av de valgfrie formene, med utgangspunkt i et forberedende arbeid utført av ei gruppe lærere som hadde vurdert forholdet mellom det lokale talemålet og rettskrivingsnormene for begge målformer (Vollan, 2024). I forbindelse med innføring av 1938- og 1959-rettskrivinga måtte igjen de lokale skolestyrene ta stilling til den innebygde valgfriheten mellom moderate eller radikale former. Slike vedtak var nødvendige som grunnlag for skolenes innkjøp av lese- og lærebøker. I Vennesla skolestyre falt valget i begge tilfeller på radikale former fordi en meinte at disse sto nærmest talemålet. Også i forbindelse med 1938-reformen hadde lærerne vært aktive i saksforberedelsen.

Lærerstandens engasjement i møte med myndighetenes tilnæringspolitikk varierte, både geografisk og over tid. Sjøl om ikke hver enkelt lærer og lærerinne fullt ut implementerte hver rettskriving eller personlig støtta idéen om ett framtidig norsk skriftspråk, spilte lærerstanden en sentral rolle. Resultatet av denne politikken blei et bokmål prega av mange tilnæringsformer, jf. Birkelands tekst 7 fra 1962, og en språkstridssituasjon som var så bitter og krevende at myndighetene ga etter for motkreftene og begynte på den lange avviklingsperioden som strekker seg fra Vogt-komiteéns innstilling i 1966 til Stortingets vedtak i 2002 der den språkpolitikken som så mange hadde ivra for, blei skrinlagt (Jahr, 2015, s. 8).

Litteratur

- Eriksen, M. (1938). *Norsk i storskolen. Håndbok for lærere*. (6. utg.). Olaf Norlis forlag.
- Hoel, O. L. (2018). Unionstida med Sverige (1814–1905). I A. Nesse (Red.). *Norsk språkhistorie IV. Tidslinjer*, 425–503. Novus forlag.
- Jahr, E. H. (2015). *Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Novus forlag.

- Krogsrud, T. & Seip, D. A. (1920). *Rettskrivningslære med ordliste for riksmålet*. (3. utg.). Steenske forlag.
- Krogsrud, T. & Seip, D. A. (1939). *Ny rettskriving 1938 bokmål*. (15. utg.). J. W. Cappelens forlag.
- Lundeby, E. & Sørli, E. (1959). *Folkeskolens ordliste*. Fabritius & Sønners forlag.
- Mæhlum, B. & Røynealand, U. (2012). *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Cappelen Damm akademisk.
- Norsk ordbok*. Bind 7. (2008). Det norske samlaget.
- Norsk ordbok*. Bind 9. (2011). Det norske samlaget.
- Norsk ordbok*. Bind 10. (2012). Det norske samlaget.
- Ordbog over det danske Sprog. Historisk ordbog 1700–1950*. Henta 1.–3. februar 2022 fra <https://ordnet.dk/ods>
- Rambø, G.-R. (2018). Det selvstendige Norge (1905–1945). I A. Nesse (Red.). *Norsk språkhistorie IV. Tidslinjer*, 503–602. Novus forlag.
- Rolfsen, N. (1892). *Læsebog for folkeskolen. Første del*. Jacob Dybwads forlag. [Faksimileutgave (1974). Gyldendal Norsk Forlag AS.]
- Rygh, O. (1905 [1968]). *Gaardnavne i Nedenes Amt*. W.C. Fabritius & Sønner AS. [Faksimileutgave (1968). Børsums forlag og antikvariat AS.]
- Vellesen, J. (1920). *500 emner til rettskrivning og stil med rettleidninger og regler*. (6. opl.). A/S F. Beyers forlag.
- Vikør, L. S. (u.å.a). Rettskrivningsreforma av 1938. I *Store norske leksikon* på snl.no. Henta 15. februar 2022 fra https://snl.no/Rettskrivningsreforma_av_1938
- Vikør, L. S. (u.å.b). Rettskrivningsreforma av 2005. I *Store norske leksikon* på snl.no. Henta 17. mars 2023 fra https://snl.no/Rettskrivningsreforma_av_2005
- Vikør, L. S. (2018a). Standardispråk og normering. I T. Bull (Red.). *Norsk språkhistorie III. Ideologi*, 327–419. Novus forlag.
- Vikør, L. S. (2018b). Det moderne Noreg (1945–2015). I A. Nesse (Red.). *Norsk språkhistorie IV. Tidslinjer*, 603–695. Novus forlag.
- Vollan, M. (2021). «Eleven har været flittig og udvist et meget godt forhold.» Portrett av Larsine Birkeland (del 1). *Birkenes Historielag. Årsskrift 40*, 13–22.
- Vollan, M. (2022). «I frøken Birkelands klasser fikk alle lært.» Portrett av Larsine Birkeland (del 2). *Birkenes Historielag. Årsskrift 41*, 46–55.

- Vollan, M. (2024). Skolelovenes målparagraf – en lokaldemokratisk rettighet. En studie av Vennesla skolestyres behandling av språksaker i perioden 1892–1961. Under utarbeidelse.
- Aars, J. (1894). *Norske retskrivningsregler med alfabetisk ordliste*. (11. utg.). W. C. Fabritius & Sønner.
- Aars, J. & Hofgaard, S. W. (1907). *Norske retskrivnings-regler med alfabetiske ordlister*. W. C. Fabritius & Sønner.
- Åsgard, A. (2001). Folkeskulane i Birkenes i 1895. *Birkenes Historielag. Årsskrift 20*, 37–41.

Summary

This article presents a text-based investigation of how primary school teacher Birkeland related to the constant spelling reforms that came as a result of the active language planning in the first part of the 20th century. The material, which consists of seven private texts, written in Riksmål/Bokmål, have been examined to answer this question: To what extent did Birkeland implement current spelling rules for Riksmål/Bokmål in her own writing practice in the period 1907–1962? In the article, language features in her texts are documented and commented on in the light of the spelling standard applicable at the relevant time. The main finding is that she continuously and to a large extent implemented every new writing standard. The documentation gives a clear impression that she had both the willingness and ability for what we can call successive implementation. In the conclusion, the perspective is broadened as Birkeland is seen as a representative of the teaching profession at a time characterized by radical language planning initiatives and bitter language disputes.

Magnhild Vollan
dosent emeritus
Universitetet i Agder
magnhild.vollan@uia.no